

Natallia Slizh / Наталля Сліж

Europejski Instytut Uniwersytecki, Włochy /

European University Institute, Italy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9907-9761>

E-mail: magvita@gmail.com

Астралагічны верш у гонар Яна Міхала Давойны-Салагуба¹

An astrological poem in honor of Jan Mikhail Davojna Salagub

Wersz astrologiczny ku czci Jan Michała Dowojny Sołłohuba

У гістарыяграфіі звярталася ўвага на астралагічны і астранамічны сімвалізм у літаратуры ў розныя перыяды [Goliński 2006: 79–86; Wydrych-Gawrylak 2006: 87–99]. Нашую ўвагу прыцягнуў верш з выкарыстаннем астралагічнай сімволікі, напісаны ў гонар палітыка Вялікага Княства Літоўскага Яна Міхала Давойны-Салагуба (1697–1748). Твор захоўваецца ў Адзеле рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа (Мінск), датуецца XVIII ст. [гл. дадатак 1, АР ЦНБ, ф. 23, воп. 1, спр. 256]².

Астралогія стала часткай культуры старажытнай Грэцыі і Рыма, а пазней знайшла сваё месца ў культуры Еўропы ў часы Сярэднявечча і Рэнесансу. Астралагічныя тэмы прысутнічалі ў творчасці Пётраркі [Astrologia 1996: 32]. Яны мелі месца ў яго творы *Трыумф* [BML, Ashb 854], які пазней пасля стаў натхняльным для мастакоў. Былі створаны працы *Трыумф Кахання*, *Трыумф Часу*, *Трыумф Вечнасці*, *Трыумф Славы*, *Трыумф Цноты* [Пеллеgrіно, Полетти 2007: 42–54]. Цыкл карцін з “трыумфамі” стварыў у 1483 г. Якопа дэль Селая (1441–1493). Яны цяпер захоўваюцца ў Музеі Бандзіні (Фіезале).

¹ Даследаванне выканана пры падтрымцы Інстытута Міжнароднай Адукацыі і Еўрапейскага Універсітэцкага Інстытута.

² Выказваю шчырую падзяку беларускаму даследчыку Дзянісу Лісейчыкаву, які звярнуў нашу ўвагу на гэту крыніцу.

У Вялікім Княстве Літоўскім былі вядомы творы італьянскай літаратуры на астралагічную тэматыку [Goliński 2006: 79–86; Wydrych-Gawrylak 2006: 87–99]. Напрыклад, Шымон Казімір Бурневіч выкарыстаў задзякальны сімвалізм у назве панегірыка, які быў прысвечаны надворнаму маршалку ВКЛ Антонію Яну Тышкевічу [Burniewicz 1650]. Традыцыя выкарыстоўваць астралагічны сімвалізм у літаратуры мела працяг у XVIII ст. Хоць у перыяд Асветніцтва астралогія моцна крытыкавалася, аднак гэта не азначала, што астралагічныя тэмы зніклі з літаратуры.

У калекцыі аддзела рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа верш у гонар падскарбія ВКЛ Яна Міхаіла Давойны-Салагуба захоўваецца ў асобнай справе. Ён мае назву *Zodiak z siedmiu planetom przy dorocznym patrona rekursie Jasnie Wielmożnego Jmsci Pana Jana z Dowoyny Sołłohuba, pisarza ziemskiego, poskarbiego wielkiego WoXaLtto, Pana y Dobrodzieia. Przez życzliwego służę reprezentowany*. Ужо ў самой назве выкарыстоўваецца астралагічная тэрміналогія. Імя аўтара невядома, але мяркуючы па тытуле і змесце, паэт паходзіў з атачэння падскарбія. У крыніцы не пазначана дата стварэння верша. Калі браць пад увагу пасады, якія ў ім згаданы, то ўзнік верш ў перыяд з 1731 па 1746 г.

Салагуб паходзіў з сям'і ковенскага чашніка Гераніма Давойны-Салагуба і Кацярыны Ганны Гратусоўны. Ян Міхаіл браў шлюб тройчы. Першай жонкай была Алена Шамоўская, другой – Канстанцыя Крышпін-Кіршэнштэйн, трэцяй – Тэрэза Агінская. Дзеці нарадзіліся толькі ў першым шлюбе: дачкі Кацярына і Ганна, сыны Юзаф Антоній і Антоній Юзаф. Ян Міхаіл пачынаў з вайскавай кар'еры, пазней займаў пасады лоўчага ВКЛ, падскарбія ВКЛ, берасцейскага ваяводы [Romaniuk 2000–2001: 309–315].

Марцін Матушэвіч піша ў сваіх мемуарах, што Салагуб быў адважны, адукацыі не меў, служыў лейтэнантам у войску ВКЛ. Дамова пра шлюб з Шамоўскай адбылася ў незвычайнай, нават камічнай сітуацыі, калі ён быў у гасцях яе бацькі. На вечарыне ўжо было шмат выпіта, і Салагуб пагадзіўся выпіць яшчэ пры ўмове, што адна з гаспадарскіх дачок вып'е. Адна з іх узяла келіх, трохі прыгубіла, аддала яму поўны. Салагуб выпіў, паставіў келіх на галаву каня і расстраляў яго з пісталета. Пасля ўпаў да ног Шамоўскага і папрасіў рукі дачкі. Той пагадзіўся, падумаўшы, што гэта жарт, але пазней пад пагрозамі быў вымушаны справіць вяселле. За пасаг Салагуб купіў брыгадзірства ў палку. Пазней набыў у будучага кракаўскага кашталяна Станіслава Панятоўскага пасаду падскарбія ВКЛ [*Pamiętniki Marcina Matuszewicza* 1876: 90–91]. Скарга берасцейскай шляхты ў 1730 г. сведчыць, што ў сваёй кар'еры Салагуб выкарыстоўваў розныя метады, якія не заўсёды былі законныя. Яго абвінавачвалі ў парушэнні шляхецкіх вольнасцей. Салагуба абралі ад Берасцейскага

ваяводства дэпутатам, а ён, па сведчаннях шляхціцаў, ніколі не быў у іх на соймаках [AGAD, AR, dz. II, sygn. 2463].

У аснову верша пакладзены астралагічны сімвалізм, які быў звязаны з планетамі. Пра гэта аўтар згадвае на самым пачатку твора. Кожная літара прозвішча Салагуба (Sołłohub) суадносілася з пэўнай планетай: “s” – з Юпітэрам, “o” – з Сатурнам, “t” – з Марсам, “r” – з Меркурыем, “o” – з Венерай, “h” – з Сонцам, “u” – з Месяцам, “b” – з зоркамі. Згодна з літарамі, твор быў падзелены на тэматычныя часткі. У адпаведнасці з якасцямі планет складаліся пажаданні Салагубу. Парадак планет прадстаўлены адвольна. У астралогіі планеты апісваюцца па халдзейскім радзе, у аснову якога пакладзены цыкл праходу планет па знаку задзяка. Ён выглядае так: Сатурн, Юпітэр, Марс, Сонца, Венера, Меркурый, Месяц. Гэты парадак не быў захаваны аўтарам. Ён выбраў адвольную форму.

Варта адзначыць, што аўтар твора меў уяўленне пра значэнне планет у астралогіі, хоць пра планеты падавалася толькі агульная інфармацыя. Так, пра Юпітэр аўтар пісаў, што ён мае ласкавую натуру, адпаведна, прынясе Салагубу спрыянне ва ўсіх справах. Паводле класічнай астралогіі, Юпітэр лічыцца вялікім шчасцем, спрыяе асобам, якія маюць уладу. Сатурн правільна характарызаваўся як планета цяжкай натуры, а па астралагічных характарыстыках – вялікае зло. Аднак, на думку аўтара, падскарбію ён прынясе доўгія гады жыцця і радасць замест смутку. Марс апісваўся як планета неспакойная і ваяўнічая, што адпавядала астралагічным характарыстыкам. Але паводле меркавання аўтара, Салагубу яна будзе даваць спакой. Пра Меркурый правільна было напісана як пра планету, якая дае парады. Сапраўды, ён адказвае за розум і інтэлектуальныя справы. Таму аўтар жадаў Салагубу, каб Меркурый спрыяў у цяжкіх справах і надаваў ім хуткасць. У вершы жадалася атрымаць ад Венеры спрыянне Салагубу. Яна павінна была яму прынесці радасць і шчасце. Гэта планета лічыцца ў астралогіі малым добром, яна прыносіць задавальненне і радасць. Сонца як галоўнае свяціла Алімпа прызначана асвятляць справы Салагуба. У частцы, якая прысвечана Месяцу, апісваецца ўвесь яго цыкл – маладзік, другая квадра, поўня, ветах. Хоць у астралогіі кожная фаза мае сваё значэнне, аўтар адзначае пра спрыянне Месяца пры праходзе праз ўвесь цыкл. Апошняя літара звязваецца з зоркамі. Як немагчыма палічыць зоркі, так і незлічоныя і добрыя рысы Салагуба.

Для ведання астралагічнага сэнсу планет не абавязкова было быць астралагам. У XVIII ст. астралогія выкладалася ў школах. Яе вывучалі ў Кракаве, Замосці, Вільні [Kończak 1905: 77]. Апрача таго, у гэты перыяд набывае распаўсюджванне папулярная астралогія. Калі ў XVII ст. асноўным месцам, дзе друкаваліся календары і прагностыкі, быў Кракаў, то

ў XVIII ст. яны выходзяць у свет у Львове, Пачаеве, Супраслі, Вільні, Гародні, Замосці, Сандаміры і іншых гарадах. У календарах, сярод іншага, былі прадстаўлены агульныя веды па астралогіі [Tańkowski 2002: 137–148; *Kalendarz półstuletni* 1975; Janik 2003]. Таму для аўтара верша не было складана знайсці базавую інфармацыю пра планеты.

У творы не прадстаўлены глыбокія астралагічныя веды, але гэта і не патрабавалася ў літаратурным творы. Пры гэтым планеты і іх характарыстыкі добра абыгрываюцца: яны надаюць падтрымку Салагубу ў ягоных справах. Нават Сатурн і Марс, якія лічыліся злымі планетамі, адорваюць сваім спрыяннем Салагуба.

Зварот да астралагічнай тэмы ў панегірычным вершы сведчыць аб тым, што астралогія працягвала функцыянаваць у культуры ВКЛ, хоць у XVIII ст. эпоха Асветніцтва ўнесла свае карэктывы. Вышэйшае грамадства ВКЛ ведала асновы астралогіі яшчэ з сярэднявечча. Астралагічную сімваліку, як і сімваліку старажытных грэчаскіх і рымскіх міфаў, часта выкарыстоўвалі ў панегірычнай літаратуры. Яна вельмі добра пасавала для параўнанняў і ўхвалення добрах рыс характару.

На час стварэння верша Я.М. Салагуб быў асобай вядомай і ўплывовай. Таму не дзіўна, што ў яго гонар з'явіўся такі твор. Выкарыстанне астралагічнага сімвалізму паказвае, што ў шляхецкім асяроддзі гэта тэма не была забаронена. Калі аўтар ужываў такі падыход да раскрыцця тэмы, значыць, ён ведаў, што будзе зразумелым для героя верша.

Панегірычная літаратура карысталася папулярнасцю ў Вялікім Княстве Літоўскім яшчэ з XVI ст. Дадзены верш працягвае літаратурныя традыцыі адпаведнага жанру. Аднак сам прынцып пабудовы верша даволі цікавы. Астралагічны сімвалізм дазваляе найлепшым чынам скласці пажаданні на дзень народзін. Можна казаць пра ўдалы выбар паэтам літаратурнага прыёму. Канечне, веданне прозвішча аўтара дадало б інфармацыі пра абставіны з'яўлення верша.

Верш на дзень народзін Яна Міхала Давойны-Салагуба

Твор напісаны па польскай мове XVIII ст. Друкуецца з захаваннем асаблівасцяў арыгінала.

[₁] Zodiak z siedmiu planetami przy dorocznym patrona rekursie Jasnie Wielmożnego Jmsci Pana Jana z Dowoyny Sołohuba, pisarza ziemskiego, poskarbiego wielkiego WoXaLtto, Pana y Dobrodzieia. Przez życziwego służę reprezentowany

[_{1v}] Darmo się muza w festu swego chwili
Na koncept oraz y na vota seli?
Więc przez odemnie nimfy y kameny

Przez y od pioraś strumień Hipokreny.
Nie Apollo tu z Delfu wyrok daie
Ni się dla ciebie Phebos wróżką staie
Lecz same własne imię twoie Jana
Jest prognostykiem zeć Fortuna dana
A lubo z szczupłych iest liter złożone,
Ma z sobą skrycie siedm planet złączone,
Ktore gdy nad swych krążą zodyakiem.
Są nieomylnym szczęścia swego znakiem.

S. Litera ma konnexya z Jowiszem
Jowisz iako iest z natury łaskawy
Ten prosperować będzie swoje sprawy.
By się pomyslnym konczyły ewentem,
Y co zamyslisz stało się momentem.
Zdrować dla ciebie y bez alternaty
Zrządzi stateczne z Matuzala laty.
Honorów, fortun z potrzebę użyczy:
Niech że ten sukces w twym domu dziedziczy.
Życze z influxu Jowisza planety
A że byś nie miał w życiu żadney m[...]³ty³.

[₂] O. Litera ma konnexyą z Saturnem.
Saturn chociaz iest tetryczney postury
Wszak y ten sprzyia sobie bez censury.
Przez wyruguie smutek y fassoły
A wiek sporządzi dla ciebie wesoły,
Ugodzi na to swym aspektem mila
Abyś opływał w wszelkie krosofile,
Cofnie Saturna złote nazad lata
Y nie życзлиwe pochamuie fata,
By życia swego nierwały osnowy
Aż dni wypełnisz komput ragesowy.
Dosyć poeta będzie miał korzyści
Gdy ci się wierz ten skutkiem samym lisci.

Ł. Litera ma konnexyą z Marsem.
Mars lak z odgłosu przykry iest y srogi
Dla ciebie pokoy oswieci drogi
Składa o ręce zbroie armatury
Umyka ręce od wszelkiey pressary
Cale laurami zwycieczkami gardze
Ktoremi skronie uwiencaią hardzi,
Oliwną rozszczką znak pokoju woli,
Niech że cię postrach woienny nie boli,
Gdyć ten planeta da spokoynne czasy
To ktore sen słodki y mieć będziesz wczasy.

³ Папера ў гэтым месцы пашкоджана.

Rytm moy aby był dla ciebie skuteczny
Niech zarządzi pan woysk, Pan zastępów wieczny.

[_{2v}] L. Litera. Druga na konnexyą z Merkuryuszem
Doda we wszystkim Merkuryusz rady
Z ie interessa poydę bez zawady
Jakie formować zam[...] ⁴ machiny
Sukces odbiora pewnie bez ruiny
Y ktore niby trudne będą sprawy
Utemperuie czas one łaskawy,
A chociaz rzeczy iść będą uporum
Naszą się potym należy tym torem
Gdy kto niechętny interes zamęci
Merkuryusza łaska te niechęci
Potłumi, ktorey moc tym skutkiem władnie
Ze nieprzyjaciel ukoć się snadnie.

O. Litera ma konnexyą z Wenusem.
Wenus ku tobie zda się też być skłonny
A z tąd prognostyk rości się niepłonny
Żać się z przychilnym oświadczy aspektem
Y osobliwym faworem, respektem.
Ziednae affecta u ladzi, przymierze
Że każdy z tobą poufale, szczerze
Żyć zechce. Zgoła y sami zoile
Konsonować się będę z tobą mile.
A tak gdy serce uznasz wszystkich zgodne
Życie mi ce będziesz szczęśliwe, swobodne.

[₃] H. Litera ma konnexyą z Słońcem.
Słońce naypierwsza Olimpu ozdoba
Pryneypalna iest twego szczęścia próbą
Gdy iasne swietne rozwinęło kosy
Są iasne twoiey pomysłności losy
Twarz iego iasna, wesołe promienie
Rozpędzę wszelkie niefortunne cienie,
Splendor mice będziesz y okropne Fata,
Nie zgaszą swiatła w niezliczone lata
Niech że łaskawie ten promień słoneczny
W twoim przeswietnym domu swieci wieczny.
Żyć poły poki tak gđziowe gońce
Po firmamencie wozić będą Słońce.

U. Litera ma konnexyą z Miesiącem
Miesiąc gdy zwaęam, y ten na ostatku
Znakiem dla ciebie fortunnego statku
Na nowia nowe zdarzać się sukcessa

⁴ Слова написана неразборлива.

W kwadrze kwadrować będę interessa
 Twoim zamysłem, a w pełni bez miary
 Wyscie ma cie Fortuna swe dary
 Ostatnia kwadra mile cie się sławi
 Wszakiech przykrości koniec pewny sprawi.
 [3v] Niech że tym kursem w łat, wiekow tysiące
 Wszystkie w twym życiu przechodzą miesiące
 Miej dni, momenta, sekundy, tercyje
 Jak nayszczesliwszą niechay cię paszyć
 Żadne nie trapię by najmniejsze, ani
 Alterazya serca twego rani.

B. Litera na koniec ma konnexą z gwiazdami.
 Który astronom gwiazdy zliczyć zdoła?
 Y twych cnot koźnych skomputować zgola.
 Żadni nie mogą biegli kronikarze:
 A iak niebieskie świecą lunimarze,
 Tak od twoich cnot iasnego splendoru
 Nabywa cenu Oyczyna dekoru.
 Jasnief że życzę na Sarmackim niebie
 Niechay fatalna nie imi umbra ciebie,
 A ni pokrywa obłok twej powieki
 Poki przeżyiesz Matuzala wieki.

References

- Addzel rukapisaŭ Cèntral'naj navukovaj biblijatèki im. Ja. Kolasa, f. 23, vop. 1, spr. 256.
 [Аддзел рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Я. Коласа, АР ЦНБ, ф. 23, воп. 1, спр. 256].
- Archiwum Główne Akt Dawnych, AGAD, Archiwum Radziwiłłów, AR, dz. II, sygn. 2463.
- Astrologia: arte e cultura in età rinascimentale, art and culture in the Renaissance.* 1996. Cura D. Bini. Modena: Il bulino.
- Biblioteca Medicea Laurenziana, BML, Ashburnham 854.
- Burniewicz Szymon Kazimierz 1650. *Zodiak herbowy, przez który oyczysty xiężyc <...> pana Antoniego Jana Tyszkiewicza, marszałka nadwornego W. X. Lit., wilkomirskiego, opeskiego etc. starosty oekonomiey brzeskiej administratora szczęśliwie przebieżawszy w pełni wieczności stanął, rymem polskim.* Wilno: Drukarni Akad.
- Janik Maciej. 2003. *Polskie kalendarze astrologiczne epoki saskiej.* Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Kalendarz półstuletni: 1750–1800.* 1975. Wybór tekstów, wstęp i oprac. B. Baczeko i H. Hinz. Warszawa: Państw. Instytut Wydawniczy.
- Kołłątaj Hugo. 1905. *Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III (1750–1764).* Warszawa.
- Pellegrino Francesca, Poletti Federico 2007. *Literaturnye sŭżety i personaży v proizvedeniâh izobrazitel'nogo iskusstva.* Moskva: Omega [Пеллегрини Франческа Полетти Федерико. 2007. *Литературные сюжеты и персонажи в произведениях изобразительного искусства.* Москва: Омега.
- Romaniuk Przemysław. 2000–2001. *Sołłohub Jan Michał (309–315).* W: *Polski Słownik Biograficzny.* T. XL. Warszawa–Kraków, PAN.

- Pamiętniki Marcina Matuszewicza, kasztelana brzeskiego-litewskiego: 1714–1765.* 1876. T. 1. Warszawa.
- Tafiłowski Piotr. 2002. *Společná funkce kalendáře astrologických v Polsce XVIII wieku.* „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” nr 1/2: 137–148.

Data przesłania artykułu: 14.06.2023

Data akceptacji artykułu: 08.08.2023

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Natallia Slizh / Наталля Сліж – Włochy, Europejski Instytut Uniwersytecki, Zakład Historii i Cywilizacji; dr, docent; Stypendystka Fernanda Baudela; specjalność naukowa: historia Wielkiego Księstwa Litewskiego w XV–XVIII w.; zainteresowania naukowe: historia ślubu szlacheckiego, rodziny szlacheckiej, historia Grodna, historia astrologii w Wielkim Księstwie Litewskim w XV–XVIII ww.

Adres: Zakład Historii i Cywilizacji, Villa Salviati, Via Bolognese 156, 50139 Florencja, Włochy.

Wybrane publikacje (2021–2022):

1. Сліж Наталля. 2021. *Астралагічныя веды пра свяціла і планеты ў рукапісу Супраськага манастыра.* „Białoruskie Zeszyty Historyczne” nr 54: 7–45.
2. Сліж Наталля. 2021. *Гародня падчас вайны Маскоўскай дзяржавы з Рэччу Паспалітай 1654–1667 гг.* „Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Kadr Menedżerskich” z. 7: 191–204.
3. Сліж Наталля. 2021. *Праца гарадзенскага магістра ў другой палове XVII ст.* „Przegląd Środkowo-Wschodni” t. 6: 31–53.
4. Сліж Наталля. 2022. *Задыякальныя луннікі ў Супрасльскім рукапісу.* „Acta Albaruthenica” t. 22: 285–302.
5. Slizh Natallia. 2022. *Using engravings in the didactics of law – on the example of the engraving of Hrodna of 1567–1568 (431–448).* In.: *The Visualisation of Law in Academic Traditions and the Teaching of Law.* Ed. A. Gulczyński. Poznań.